

E. KOVÁCS PÉTER

A nándorfehérvári győzelem és Itália

A katolikus világban, így Olaszországban is, a déli tizenkettőkor megszólaló harangok a magyar történeti hagyomány szerint egy olyan ütközetre emlékeztetnek, ahol a keresztény csapatok sikerrel vették fel a harcot az Oszmán Birodalom katonáival szemben.¹ 1456. július 23-án Hunyadi János, Nándorfehérvár alól azt írhatta Szécsi Dénes esztergomi érseknek, hogy a közel három hétig tartó ostrom után II. Mehmed szultán csapatai meghátráltak és felhagytak az ostrommal.² III. Calixtus pápa többek között Juan Carvajal bíboros-legátus beszámolójából értesült a győzelemről, akit Róma azért küldött Magyarországra, hogy segítse a török elleni védelem szervezését.³ A jó hír felébresztette a reményt, hogy keresztény összefogással ki lehet a törököt űzni Európából és Konstantinápolyt is vissza lehet foglalni.

Egy nagyszabású kereszties hadjárat terve Bizánc elfoglalása óta (1453) foglalkoztatta Európát. Nem véletlen, hogy III. Calixtus pápa megválasztása után azonnal szétküldte legátusait Európába, megbízva azokat a hadjárat szervezésével. Kísérlete kudarcba fulladt, csak Magyarországon talált némi támogatásra.⁴ Ez érthető, hiszen ekkor Magyarországot, és a vele szomszédos államokat már egyre erőteljesebb török támadások érték. Így volt ez 1456-ban is, azzal a különbséggel, hogy ekkor nem portyázók vagy kisebb seregtestek csaptak be a határon, hanem egy komoly hadjárat indult Magyarország ellen, személyesen II. Mehmed császár vezetésével.

Az oszmán csapatok július első napjaiban érthettek az ország hadászati kulcsának számító Nándorfehérvár alá, és a következő napokban már meg is kezdő-

1 A tanulmány az OTKA (K 63 445.) támogatásával készült.

2 1456. júl. 23., Nándorfehérvár: Hunyadi János levele Szécsi Dénes esztergomi érsekhez, ld. *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita, quibus non modo patriae, aliarumque vicinarum regionum, sed et remotissimum gentium historia mirum quantum illustratum. Collegit, et partim ex autographis, partim ex legitimis apographis codicibus recensuit, cum aliis manuscriptoris exemplaribus contulit, pluribus animadversionibus, aeri que incisus sigillis adornavit, denique locupletissimo indice instruxit P. Gelasius Dobner a S. Catharina. I–VI. (= MHB) Pragae, 1764–1785., II. 417–418.*

3 Ez a beszámoló elveszett, miként az is, amelyet Carvajal Domenico Capranica bíborosnak írt, ld. *Lino Gomez Canedo: Don Juan de Carvajal. Un espanol al servicio de la Santa Sede. Madrid, 1947. 173.*

4 *Michael E. Mallett: Callisto III. In: Enciclopedia dei Papi. II. Roma, 2000. 658–662.*

dött a falak ágyúzása. Hunyadi, véleményem szerint, csak július 17. előtt egy-két nappal ért a vár alá, hiszen ezen a napon volt vízi ütközet. (Ezt Urbano Vignato sebenicói püspök beszámolójából tudjuk.⁵) Hunyadi ekkor áttörte a Duna folyó bal partját biztosító török hadiflotta vonalát és bejutott a várba. A döntő rohamra július 22-én délután került sor, másnap Hunyadi leveleiben már a győzelemről számolhatott be. A vár az ostrom alatt súlyosan megrongálódott. Hunyadi szerint „*ipsum castrum non est castrum, sed campum, quia usque ad terram murus est destructus*”.⁶ A falakat még novemberben sem állították helyre, hiszen V. László magyar király látogatása idején (1456. november 8.) arról írtak, hogy Nándorfehérvár falai romosak, a kapunál a tornyok ledőltek.⁷ Mindez érthető, hiszen a többnapos ágyúzás hatalmas károkat okozott a várban. A sors iróniája, hogy ezeknek az ágyúknak a nagy része a sikertelen ostrom után a védők kezébe került. Urbano Vignato püspök úgy tudta, hogy 12 nagy ágyú, 8 olyan ágyú, amiből követ tudtak löni, valamint 150 kőhajító maradt a falak alatt.⁸

Az ostromban török részről 50–70 ezer ember vehetett részt, a várat 10–12 ezer katona védhette, a keresztések létszáma sem haladhatta meg a 10 ezret. A nándorfehérvári győzelmet a kortársak három kiemelkedő személyiségnek – Carvajal bíborosnak, az abruzzói ferences szerzetes Kapesztránói Jánosnak, valamint Magyarország leggazdagabb főúrának számító katonának, az ostromot visszaverő Hunyadi Jánosnak – tulajdonították. Aeneas Silvius Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa fogalmazásában ez így hangzott: „*Auctores victoriae tres Johannes habiti, legatus cardinalis, cuius auspicio res gesta est, Huniades et Capistranus, qui praelio interfuerunt.*”⁹

Hangsúlyozni szeretném, hogy azok a keresztések, akik a vár alatt harcoltak, önként jöttek Magyarországra – a legnagyobb számban Németországból és Itáliából érkeztek – és Kapesztránói János vezetésével fontos szerepet játszottak az ostromban. A győzelem után – bár Hunyadi és Kapesztrán pestisben meghalt – arra vártak, hogy megindul a török elleni hadjárat. A keresztések mellett a pápa is a folytatásban bízott. Ebben a szellemben értesítette tervéről többek között V. Alfonzt, akire továbbra is számított a hadjáratban.¹⁰ Az aragón uralkodó

5 1456. júl. 26., Buda: Urbano Vignato sebenicói püspök levele III. Calixtus pápához, ld. Archivio di Stato di Milano. Sforzesco. Busta 650. (másolat). Kiadását ld. Magyarország melléktartományainak oklevéltára. II. A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526. (= Melléktartományok. II.) Szerk. Thallóczy Lajos–Áldásy Antal. Bp. 1907. (Magyar Történelmi Emlékek I. Okmánytárak XXXIII.) 469–471.

6 MHB II. 417–418.

7 1456. nov. 8., Nándorfehérvár: Beszámoló V. László magyar király érkezéséről, ld. Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Literatur und Kunst. (= Quellen und Forschungen) Wien, 1849. 251–252.

8 Hunyadi János Szécsi Déneshez írt levele alá azt írták, hogy egy másik levélben, amit 1456. júl. 28-án Budáról írt a sebenicói püspök a pápához, olvasható a zsákmányolt hadieszközök száma. Urbano Vignato mindezt Carvajal bíborostól tudta. Levelében írja: „Refert nuncius, quod [...]”. MHB II. 418.

9 *Aeneae Sylvii Piccolomini: De Europa.* In: Opera que extant omnia. Basiliae, 1571. 403.

10 *Kenneth M. Setton: The Papacy and the Levant (1204–1571).* II. Philadelphia, 1978. 181.

a nápolyi flottát vezette volna, valójában azonban jobban érdekelte saját hatalmának megszilárdítása Itáliában – akkor éppen Genova ellenében –, mint a kereszties hadjárat.¹¹ A ferrarai krónikás úgy tudta ugyan, hogy a törökök ellen száll harcba, de miután városa főterén felgyújtatta valamennyi faházat, már bizonyára másként vélekedett V. Alfonzról.¹² Érdemes végiglapozni III. Calixtus *Liber Brevium*át, és látni fogjuk, milyen erőfeszítéseket tett a pápa a hadjárat folytatása érdekében.¹³

A pápának és Kapesztránói Jánosnak köszönhetően a keresztiesek folyamatosan jöttek Magyarországra jóval az ostrom után is. A sebenicói püspök beszámolója szerint nagy számban vannak Bécsben, sokan Budára jöttek. Beszél egy 70 fős, jól felfegyverzett egyetemista csapatról, valamint említést tesz egy 150 fős társaságról is. Velük kapcsolatban az „*excellenter armati*” kifejezést használja.¹⁴ További hadmozdulatokra azonban nem került sor. November elején azokat a keresztieseket is hazaküldték, akik Nándorfehérvár alatt várakoztak.¹⁵ A hadjárat elmaradásának nem csak az volt az oka, hogy mind a keresztiesek, mind a magyar csapatok vezető nélkül maradtak. A kereszties hatalmak továbbra sem küldtek katonát és a magyar állam sem tudott számottevő haderőt kiállítani. A győzelmet elegendőnek tartották, a kereszties hadjáratot feleslegesnek ítélték.

II. Mehmed hadjárata előtt – érdemben – csak a pápa tett valamit Magyarország érdekében. III. Calixtus 1456. június 29-én, a kereszties hadjárat szervezését segítő, kibocsátott egy bullát (*Bulla orationum*), amiben arra szólította fel az egyháziakat, hogy tizedet fizessenek a hadjárat költségeinek a fedezésére. Azt írta továbbá, hogy szétküldi követeit a kereszties fejedelmekhez, hogy fogjanak össze a török ellen, és a felállítandó flotta vezérének, a San Lorenzo e Damaso templom kardinálisát, Lodovico Trevisano *camerlengot* nevezi ki. Elrendelte, hogy amikor misét celebrálnak, az *Omnipotens sempiterna Deus* imádságot mondják, és aki ezt megteszi, az 100 nap penitenciában részesüljön. Emellett határozatot hozott arról is, hogy a *Nona* és a *Vespera* között három alkalommal minden fél órában harangozzanak, és hasonlóan az esti *Angelus*nál is. A híveknek egy *Pater Nostert* és egy *Ave Mariat* is el kell mondaniuk, valamint minden hónap első vasárnapján körmenetet kell tartani, összekötve a misével.¹⁶ A bullát 1456. június 29-én hirdették ki Rómában és ezen a napon délben megszólaltak a harangok, de nemcsak Rómában, hanem a pápai állam többi településén is.¹⁷

11 M. E. Mallett: i. m. 661.

12 Diario Ferrarese dell'anno 1049 sino al 1502 di autori incerti. A cura di Giuseppe Pardi. Bologna, 1933. (Rerum Italicarum Scriptores XXIV/VII.) 38.

13 Matteo Sciambra–Giuseppe Valentini–Ignazio Parrino: Il „Liber Brevium” di Callisto III. La crociata, L'Albania e Skanderbeg. (= Liber Brevium) Palermo, 1968. 49.

14 Ld. az 5. sz. jegyzetet.

15 A magyar király és Carvajal bíboros együttesen szólították fel a keresztieseket, hogy térjenek haza, vö. Quellen und Forschungen 251–252.

16 Archivio Segreto Vaticano. Registri Vaticani. 457. k. 226v–229v.; Ludovicus Vecsey: Bulla orationum et pulsatio meridiana. Appenzell, 1955. 39–57.

17 L. Vecsey: i. m. 17.

A nándorfehérvári győzelem és a déli harangszó elrendelése között nincsen okozati kapcsolat, de a „véletlenek szerencsés összejátszása” az idők folyamán összemosta a két eseményt. Nándorfehérvár ostroma csak a bulla kiadásának harmadnapján, július 2-án kezdődött el. Az átértelmezésben minden bizonnyal nagy szerepet játszott az is, hogy a győzelem hírért július 28-án Budán harangkongatással ünnepelték, miközben a bulla csak ezt követően, legkorábban augusztus első napjaiban érhetett Magyarországra.¹⁸ A pápa a nándorfehérvári győzelmet a bullában megszabott imáknak tulajdonította, és tovább segítette a két esemény összekapcsolását az is, hogy III. Calixtus pápa a sikeres ostrom tiszteletére, a keresztény naptár szerint a *Transfiguratio Domini* napját (augusztus 6.), a keresztény világban ünneppé tette.¹⁹ Ez a döntése is hozzájárulhatott annak a véleménynek a kialakulásához, hogy a déli harangszót a nándorfehérvári győzelem tiszteletére rendelte el a pápa.

A déli harangszót, ami nemcsak a keresztes hadjárat alatt, hanem minden nap szól, egy másik ibériai származású pápa, VI. Sándor rendelte el. Johannes Burchard pápai ceremóniamester munkájában megemlítette, hogy 1500. (jubileumi év) augusztus 9-én volt az első nap, amikor valamennyi római templomban, délben megszólaltak a harangok, és a *Pater Noster*, valamint az *Ave Maria* imákat mondták a török ellen. Ez utóbbi két imát még III. Calixtus pápa, a mindennapos harangozást délben, a jelenlegi pápa, VI. Sándor rendelte el.²⁰

A népi vallásosság a saját elképzelése szerint formálhatta a pápai határozat tartalmát. Tommaso Fecini krónikája szerint Sienában, április 5-én, János testvér, a Santo Spirito szerzetese, a Szentatya parancsa értelmében három nap alatt, három körmenetet szervezett, és megparancsolta a fiúknak és a lányoknak, hogy fehér ruhába öltözzenek, a mellükön vörös kereszt, a fejükön olívaágból font koszorú legyen. A harmadik napon bezártak az üzletek is, az emberek fehérbe öltöztek és a város urai a néppel együtt részt vettek a menetben. A körmenet célja a bűnbocsánat elnyerése mellett az volt, hogy a török ne terjeszkedjen tovább. Fecini azt is tudni vélte, hogy júniusban több alkalommal éjjel üstököst (*cometa*) láttak. Ez a csillagászok szerint megosztást, széthúzást, nélkülözést és halált jelent.²¹ Egy Lodiban írt 15. századi krónikában is megemlítik

18 A győzelem hírért minden bizonnyal ezen a napon tudták meg Budán, hiszen a sebenicói püspök aznap tájékoztatta a pápát a győzelemről, ld. MHB II. 418.

19 L. Vecsey: i. m. 35.; 1457. aug. 6., Róma: III. Calixtus pápa bullája. Bullarum Diplomatum et Privilegiorum Sanctorum Romanum Pontificum. I. Augustae Taurinorum, 1960. V. 133–138.

20 Burchardi Johannis: Liber notarum ab anno MCCCCLXXXIII usque ad annum MDVI. A cura di Enrico Celani. Città di Castello, 1907–1913. (Rerum Italicarum Scriptorum XXXII/1–2.), XXXII/1. 239.; L. Vecsey: i. m. 23. – A déli harangszóval kapcsolatban ld. még: Géza Érszegi: Le campane siano per sempre suonare a mezzogiorno. In: La campana di mezzogiorno. Saggi per il quinto centenario della bolla papale. Redatto da Zsolt Visy. Bp. 2000. 187–202.

21 Cronaca Senese di Tommaso Fecini, 1431–1479. A cura di Alessandro Lisini–Fabio Jacometti. Bologna, 1939. (Rerum Italicarum Scriptorum XV/6.) 867. – A krónikás a dátumot illetően nyilvánvalóan tévedett. A pápai bullát csak júniusban adták ki, áprilisban még nem ismerték III. Calixtus rendeletét.

az égi jelenséget. Az üstökös ott emelkedett fel, ahol a nap lenyugszik és Levante felé ment, aznap, amikor Kapesztránói János győzött Nándorfehérvárnál.²²

A győzelem híre Itáliában elsőként Velencébe érkezett meg. A Köztársaság küldte szét a hírt az itáliai fejedelemségek nagy részének, és azoknak a városoknak is, amelyek a fennhatósága alá tartoztak. III. Calixtus pápa elképzelése szerint Velence is részt vett volna a keresztes hadjáratban. A városállam csak abban az esetben támogatta volna a pápai tervet egy jól felszerelt flottával, ha biztosnak látszik a többi európai hatalom részvétele.²³ Azt, hogy Velencének nem állt szándékában katonákat küldeni a török ellen, nemcsak ez a semmitmondó kijelentés bizonyítja, hanem az is, hogy 1456 májusában a Signoria levelet küldött II. Mehmed császárnak, amiben megerősítették, hogy a Köztársaság továbbra is meg akarja őrizni a barátságot az Oszmán Birodalommal.²⁴

Velence 1456. augusztus 7-én kapta meg azokat a leveleket, amelyekből a nándorfehérvári győzelemről értesült, ezeket Szécsi Dénes esztergomi érsek, Juan Carvajal bíboros, pápai legátus, valamint a sebenicói püspök, Urbano Vignato írták. Szécsi leveléhez csatolták Hunyadi beszámolóját vár ostromáról és a győzelemről.²⁵ Ezek alapján küldte tovább a Köztársaság a diadal híret a többi itáliai fejedelemségbe. Velence 1456. augusztus 12-én két levelet is küldött Magyarországra. Az egyikben Hunyadinak gratuláltak a győzelemhez, a másikban Carvajalnak azt írták, hogy a városban pestis van, ezért más úton térjen vissza Itáliába.²⁶ Carvajalhoz szeptember 20-án Pietro Tomaso Aurót (*secretarius*) is elküldték Budára (vagy oda, ahol a bíboros éppen tartózkodik).²⁷ Lino Gomez Canedo szerint a leveleket Velencében bemásolták a Seneto Secreto jegyzőkönyvébe (vol. 20. 98v–99r.), de a kötet 1572-ben elégett.²⁸

Velencében is van olyan krónika, amelyben megemlíti az ostromot. Az ifjabb Marino Sanudo írásában a 150 ezres török sereg, a 40 napos ostrom,

22 Cronichetta di Lodi del secolo XV. Publicata ed annotata Carlo Casati. Milano, 1884. 50.

23 1455. dec. (közepe): Melléktartományok. II. 193–195.

24 1456. máj. 20., Velence: A Signoria levele II. Mehmed török császárnak, ld. *Giovanni Battista Picotti*: La dieta di Mantova e la politica de'Veneziani. Venezia, 1912. (Miscellanea di Storia Veneta III/IV.) Documenti I. 46.

25 1456. aug. 7., Velence: Francesco Foscari velencei dózse levele Francesco Sforza milánói herceghez. *Ludwig von Pastor*: Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance bis zur zur Wahl Pius II. Freiburg–Rom, [1955.] 855.

26 Ezt a hírt megerősíti egy veronai krónika is, ahol megemlíti, hogy a járvány 1456 nyarán kezdődött Marchében, és egész ősszel tartott. A betegség innét terjedt át Velencébe is. A névtelen szerző Nándorfehérvárról is beszél, sajnos, hogy miként szerzett tudomást a győzelemről, nem osztotta meg velünk, ld. Cronaca di Anonimo Veronese 1446–1488. A cura di Giovanni Soranzo. Venezia, 1915. 85–86.; 1456. aug. 12., Velence: a Signoria levele Carvajal bíboroshoz, ld. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium. XXII. (= Mon. Slav. Mer.) Edidit Sime Ljubić. Zagreb, 1891. 101. sz.; 1456. aug. 12., Velence: a Signoria levele Hunyadi Jánoshoz, i. m. 102. sz.

27 1456. szept. 20., Velence: a Signoria levele Carvajal bíboroshoz, ld. Mon. Slav. Mer. XXII. 105. sz.

28 L. Gomez Canedo: Don Juan de Carvajal i. m. 171.

Hunyadi János, a Kapesztránói János által vezetett 6 ezer kereszties mind-mind szerepelnek. Pontosán tudja, hogy július 23-án győztek, ismeri Hunyadi latin nyelvű levelét is, igaz, a győzelem okaként azt említi, hogy II. Mehmed sebesülése miatt vonultak el a törökök. A városban nagy öröm támadt (*grandissima alegreza*). Marino Sanudo sem feledkezik meg a pápai bulláról, amiben említést tett a harangozásról, az *Ave Maria* imádságról, a *Transfiguratio Domini* ünnepéről is.²⁹

Bologna augusztus 9-én Velencétől értesült a nándorfehérvári eseményekről, aminek örömeire megszólaltak a város harangjai: a Szent Péter templomét kalapáccsal szólaltatták meg. A város vezetése háromnapos ünnepélyt, benne körmenetet rendelt el és arra az időre, amíg nem tértek vissza a San Petronio templomhoz, a boltokat is bezárták. Szűz Mária képe mellett, San Petronio, San Friam (Flórián) és San Domenico fejét, Santa Cecilia kezét, valamint számos más ereklyét is vittek, körülöttük 52 fényesen égő gyertyával. A körmenet olyan volt, mint *Corporis Christi* ünnepén, a hívők a szerzetesek kíséretében a várost is elhagyták.³⁰

Hunyadi levelét, olaszra fordítva, bemásolták a krónikába és a bejegyzés végén azt is megemlítik, hogy néhány, az ostromlott Nándorfehérvárból jött ember azt mondta, hogy a keresztények megszámlálhatatlan zsákmányt ejtettek, és soha nem láttak olyan csodálatos csatateret (*che mai non fu veduto un campo si meraviglioso*) rengeteg ágyúval és tüzszerszámmal (*con tante bombarde e ingigni*). Ez utóbbiak között voltak olyanok is, amelyek kiásták a földet a vár fala alatt (*chavavano la terra de soto le mura*).³¹ A félelmetes ágyúk, valamint az aknák alkalmazása mély nyomot hagyott a hazatérő keresztiesekben, és ez nem is meglepő, hiszen a 15. század közepére az oszmán tüzérség számos ostromban bizonyította szakértelmét.

A bolognai krónika arra is jó bizonyíték, hogy III. Calixtus pápa bullájának milyen ereje volt Itáliában. Augusztus 22-én 18 órakor elkezdett szólni az *Ave Maria* (*chomenzo a sonare l'avemaria*); a krónikás szerint ez annak a bullának volt köszönhető, amit III. Calixtus pápa küldött Bolognába. A bulla további rendelkezéseit is említi. Aki három *Pater Nostert* és három *Ave Mariat* mond, az 100 napos, aki csak egyet-egyet, az 40 napos bűnbocsánatot nyer. Nem marad el a hónap első vasárnapján tartandó körmenet említése sem, a résztvevőknek 7 éves bűnbocsánatot ígérve. Minderre azért van szükség, hogy Isten segítse a

29 *Marin Sanudo il Giovane*: Le vite dei dogi 1423–1474. I. Introduzione, edizione e note a cura di Angela Caracciolo Arigó. Trascrizione a cura di Chiara Frison. Venezia, 1999. 525–526. – A történetíró szerint a magyar király aug. 7-én győzött Nándorfehérvárnál. Itt azonban összekeverte a dátumokat és a személyeket. A győzelem híre érkezett meg aug. 7-én, a magyar király pedig nem volt ott az ostromnál.

30 Az ünnepre ld. *Maria Antonietta Visceglia*: Tra liturgia e politica il Corpus Domini a Roma (XV–XVIII secolo). In: Kaiserhof – Papsthoft (16–18. Jahrhundert). Hrsg. von Richard Bösel–Grete Klingenstein–Alexander Koller. Wien, 2006. 147–171.

31 *Corpus Chronicorum Bononiensium*. A cura di Albano Sorbelli. Bologna, 1924. (Rerum Italicarum Scriptores XVIII/1.) 243–245. (bejegyzés az 1456-os évnél).

keresztényeket a törökökkel szemben.³² III. Calixtus bullájáról és az ünneplésről hasonlóan írt Cherubino Ghirardacci is.³³

Firenze augusztus 10-én – Velencétől – szerzett tudomást a győzelemről. A Signoria Szécsi Dénes esztergomi érsek és Carvajal bíboros levelének a másolatát küldte el. Míg az elsőhöz Hunyadi aláírt levelét csatolták, addig a másodikat Velencének címezték. A firenzei krónikás Hunyadi levelét dolgozta bele munkájába. Beszél a július 22-i döntő támadásról, amikor a vár már annyira romos volt az ágyúzásoktól, hogy „*si poteva chiamare campo che castello*”.³⁴ A törökök hiába hatoltak be kétszer is a várba, végül sikerült kiverni az ellenséget. Másnap a magyarok a Duna folyónál meglepetésszerűen megtámadtak egy török csapatot és elűzték az ellenséget.³⁵

Francesco Sforza szintén Velencéből kapta a hírt.³⁶ Augusztus 11-én Francesco Foscari dózse azt írta Milánó urának, hogy a győzelemről az esztergomi érsek írnoka, Carvajal, és a sebenicói püspök, Urbano Vignato leveleiből értesült. Ezekhez csatolták Hunyadi 1456. július 7-én kelt levelét. Velencében tehát azonnal lemásolták az iratokat és továbbküldték azokat Milánóba. A Sforzák kancelláriája a hírt azonnal továbbította a város püspökének, azzal a kiegészítéssel, hogy Milánóban és a hercegség területén három napig körmeneteket tartsanak, örömtüzeket gyűjtsanak és szóljanak a harangok.³⁷

A nándorfehérvári győzelemről III. Calixtus pápa augusztus 12-én szerzett tudomást. A beszámoló III. Frigyes császártól érkezett, aki levelében 70 ezer török megöléséről és elfogásáról írt. (III. Calixtus pápa augusztusban Magyarországról is megkapta a beszámolókat.³⁸) A pápa hatalmas ünneplést parancsolt, az egész városban megszólaltak a harangok, és egy futár (*corriere a cavallo vestito di cremesi et con ulivi*) mindenkivel tudatta a hírt. Minden templomnál azonnal

32 I. m. 245.

33 Della Historia di Bologna. Parte terza. Del Cherubino Ghirardacci bolognese dell'ordine eremitano di San Agostino. A cura di Albano Sorbelli. Città di Castello, 1916. (Rerum Italicarum Scriptores XXXIII/1.) 162. (a leírás pontos keltezése nem lehetséges, de biztos, hogy 1456. aug. 5. utáni a bejegyzés).

34 Visszacseng Hunyadi fogalmazása: „*ipsum castrum non est castrum, sed campum, quia usque ad terram murus est destructus*”, vö. a 6. sz. jegyzettel.

35 *Mathei Palmerii: Liber de temporibus* (AA. 1–1448). A cura di Gino Scaramella. Città di Castello, 1906–1915. (Rerum Italicarum Scriptores XXVI/1.), I. 176.

36 Francesco Foscari velencei dózse azon a napon, amikor megtudta a hírt (aug. 7.), azonnal írt Francesco Sforzának (*L. Pastor: i. m. 855.*). V. László magyar király is írt a hercegnek. Ez azonban csak jóval a velencei beszámoló után érkezhettek meg Milánóba (1456. aug. 3., Bécs: Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Herzoge von Mailand von 1452 bis 1513. Aus den Originalen copirt und herausgegeben von Joseph Chmel. Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 1856. 32–33.).

37 1456. aug. 11., Milánó: *Caterina Santoro: I registri delle lettere ducali del periodo sforzesco*. Milano, 1961. (Comune di Milano. Inventari e registri dell'archivio storico Civico II.) Reg. 2. 18. sz.

38 Liber Brevium 91. (Szécsi Dénes esztergomi érsek és Hunyadi János levelére hivatkozik; a napi dátumot nem tudjuk.)

rövid körmenetet tartottak. Este is szóltak a harangok és újabb körmeneteket szerveztek.³⁹ A következő év, azaz 1457 karneválján tartott⁴⁰ római ünnepegekről beszámolt Flavio Biondo is. Az 1457 és 1459 között írt munkájában, érdekes szövegkörnyezetben, tudniillik az Apolló ünnepi játékok kapcsán (*Ludus Apollinaris*), ami „pogány” (római) hagyományokra épülve, még Biondo korában is fennmaradt. Ennek színhelye a *Carnisprivium* előtti utolsó napokban a Circus Flaminius (akkor Agonnak nevezték), nem messze a San Apolinare templomtól. Az volt a szokás, hogy nagy győzelmek esetén is itt ünnepeltek. Ez Biondo idejében sem változott. A „*spectaculum omnibus gratissimum, qui ecclesiasticae Romanae republicae membra Curiam sequimur Romanam*”. A nándorfehérvári győzelem híre után, gyakorlatilag eljátszották a csatát („*cum in eodem Circi Flaminius Agone praelii similitudo quaedam fuit*”). Az előadásban megjelenítették Carvajal bíborost főpapi ornátusban, később feltűnt Kapesztránói János megszemélyesítője is.⁴¹ Biondo leírásából kiderül, ő is ott volt az előadáson („*Laetum quippe nobis et dulcissimum fuit inspicere [...]*”) és bebizonyosodik, hogy a játékok szervezői jól ismerték a csata történetét, minden bizonnyal a Rómába küldött beszámolókból. Ez utóbbi megállapítás természetesen Biondóra is igaz. Azt írja, hogy II. Mehmed több mint 100 ezres hadsereggel érkezett a vár alá, a legjobb emberei közül 16 ezret elvesztett, és a csatamezőn megszámlálhatatlan hadieszközt hagytak hátra. Mind Carvajalról és Kapesztránóiról, mind Hunyadiról tudja, hogy milyen szerepük volt a győzelemben, és erről néhány szóval meg is emlékezik.

Az *Urbs* másik krónikása, Infessura szerint, Róma városa csak augusztus 22-én értesült az eseményről. (Ez minden bizonnyal az augusztus 12-i dátum elírása.) Úgy tudta, a keresztények július 24-én győzték le a törököket, akik közül több mint 60 ezren haltak meg. A magyarok közel 200 ágyút és jelentős muníciót is zsákmányoltak. Azt is megemlíti, hogy mindezt Carvajal bíboros leveléből tudja, amit az a pápának és a fermói kardinálisnak írt.⁴²

III. Calixtus azonnal értesítette a diadalról a pápai állam városait, így Viterbót is, ahová 1456. augusztus 10-én érkezett meg a hír. (A dátum abban az esetben téves, ha valóban a pápa leveléből szereztek tudomást a győzelemről. Ha nem, akkor elképzelhető, hogy a fenti napon már tudtak a sikerről, hiszen a város kétnapi járóföldre van Rómától.)⁴³ Viterbo krónikása, Nicola della Tuccia,

39 1456. aug. 13.: Nicolaus Severinus levele Sienához: „Venne qui hyeri uno corriere [...]”. *L. Pastor*: i. m. 855–856.

40 Az esemény datálásához ld. *Fabrizio Cruciani*: *Teatro nel Rinascimento Roma 1450–1550*. Roma, 1983. 91.

41 *Blondi Flavii Forliviensis de Roma triumphante libri decem, priscorum scriptorum lectoribus utilissimi, ad totiusque Romanae antiquitatis cognitionem pernecessarii*. Basileae, 1581. 47–48. – Az adatra Szovák Kornél hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét ezúton is köszönöm.

42 *Diario della città di Roma di Stefano Infessura*. A cura di Oreste Tommasini. Roma, 1890. 61. (a levelet valójában Domenico Capranica kardinálishoz írták).

43 Természetesen az is elképzelhető, hogy valóban érkezett egy pápai levél aug. 12-én, és már tudtak a győzelemről.

azt írta, hogy a törökök nagyszámú sereget küldtek Magyarországra, hogy elfoglaljanak egy várost és ehhez hajóhidat építettek a Duna folyón. A keresztények kapitánya, amikor ezt látta, megtámadta azokat és 18 ezret megöltek közülük. A várat Biavanak, latinul Castelgradónak hívják. A törökök, akik 40 ezer országot birtokoltak, hatalmas számban érkeztek (*erano tanti turchi che tenevano 40 miglia di paese*) és szétlőtték a falakat. Ekkor megindultak a keresztény seregek, amelyben ott volt a magyar király, aki fiatal, szép és 20 éves volt, továbbá a burgund herceg emberei, valamint Hunyadi János (Giovanni Bianco) 160 ezer kereszténnyel, és több mint 60 ezer törököt megöltek. Ekkor azok 15 napi járóföldre visszavonultak, Törökország irányába.⁴⁴

A történetíró szerint III. Calixtus pápa levélben küldte el a jó hírt, aminek hallatán hatalmas ünneplésről és vidámságról (*grandissima festa e allegrezza*) számolt be a történetíró. A pápa levelének alapja minden bizonnyal Carvajal bíboros eltűnt beszámolója lehetett, de Nicola de Tuccia más híreket is beépített szövegébe, amelyeket természetesen nem tudott ellenőrizni. Ez utóbbiak közé tartozik az, hogy V. László magyar király ott volt az ostromnál, ami nem fedti a valóságot. Az uralkodó csak 1456. november 8. táján érkezett Nándorfehérvárra, hogy átvegye a várat.⁴⁵ Kizárt dolognak tartom, hogy Nicola di Tuccia III. Calixtus pápa leveléből értesült volna V. László „jelenlétéről”. Ebben az esetben azonban honnét tudta, hogy a magyar király „*giovane e bello d’anni 20.*” Az 1400 novemberében Viterbóban született krónikás városában több alkalommal is viselte a priori címet, így 1452-ben is, amikor III. Frigyes német–római császár megállt a városban. Hivatalból jelen volt a bevonulásnál, ekkor látta V. Lászlót, aki elkísérte a Rómába tartó császárt.⁴⁶ Minden bizonnyal egyfelől ennek emléket szötte bele a leírásba, másfelől pedig 1468 és 1472 között, amikor munkáját megírta, elképzelhetetlennek tűnt számára, hogy a magyar király nem volt jelen egy ilyen fényes győzelemnél, de az sem lehetetlen, hogy téves információt használt fel. Hasonló a helyzet a burgundi herceg katonáival is. Nándorfehérvárnál nem harcoltak, mert nem voltak ott. Az igaz, hogy a pápa által szervezendő kereszties hadjárat előkészületeiben „részt vettek”, már amennyiben az ígéretet részvételnek lehet tekinteni. Egyes források szerint 16 ezer katonát ígértek a török ellen, de ezek, hasonlóan a többi keresztény fejedelmek haderejéhez, egyetlen katonai akciót sem hajtottak végre.⁴⁷

A beszámoló a továbbiakban elmondja, hogy Nándorfehérvárnak hatalmas kőfalai voltak, és a janicsárok nagy része meghalt a csatában. 8 használható és hatalmas ágyú, 12 nagy és kisebb ágyú, amelyekből 8 12 tenyérnyi (*palma*) távol-

44 *Nicola della Tuccia*: Cronache di Viterbo e di altre città 1417–1468. In: Cronache e Statuti della città di Viterbo. (= Cronache di Viterbo) Publicati e illustrati da Ignazio Ciampi. Firenze, 1872. 248.

45 1456. nov. 8., Nándorfehérvár: Quellen und Forschungen 252.

46 Cronache di Viterbo VII–XI. (a kiadó, I. Ciampi bevezetőjében) V. László magyar király (1440. febr. 22., Komárom–1457. nov. 23., Prága). Ekkor 12 éves volt és 1456-ban is csak 16.

47 1455. dec. (közepe): Mellékartományok. II. 193–195. – A kereszties hadjáratra ld. *K. M. Setton*: i. m. 173–182.

ságra tudott köveket hajítani, 800 scopette (*scopietti*) és rengeteg hadianyag került a védők birtokába. Nicola da Tuccia végezetül azt is megemlítette, hogy Kapesztránói János számos csodát is tett.⁴⁸

A nándorfehérvári győzelem a 15. század legjelentősebb itáliai történetírójának a munkáiba is bekerült. Alapinformációként – a már említett magyarországi levelek mellett – azokat a ferences beszámolókat használták fel, amelyeket közvetlenül ostrom után írtak, de természetesen szóbeli beszámolókra is építhettek.⁴⁹ Aeneas Silvius Piccolomini a „*De Bohemorum origine* [...]” című munkájában (1458) 150 ezer török harcosról, Kapesztránói, Hunyadi és a védők hősiességéről, valamint az ostromról is írt.⁵⁰ Platina (Bartolomeo Sacchi) munkája is kitér Nándorfehérvárra. Ő is kiemeli Hunyadi és Kapesztránói János szerepét, 6 ezer ellenség megöléséről, valamint 160 ágyú megszerzéséről tud. Információit Carvajalnak a pápához, valamint Domenico Capranica bíboroshoz írt leveleiből merítette.⁵¹

A nándorfehérvári győzelem jelentős eseménynek számított, hiszen II. Mehmed személyében olyan vezető állt az Oszmán Birodalom élén, aki Bizánc elfoglalásával jelezte: Európának aktív, hódító politikával kell számolnia. Az 1453-as sokkot a keresztény világ nem heverte ki, és hiába voltak a szebbnél szebb tervek, a keresztény fejedelmek összefogása reménytelen vállalkozásnak tűnt. A kereszties hadjárat szervezése kudarcra ítéltetett, hiszen – III. Calixtus pápán kívül – csak azokat érdekelte, akiket közvetlenül fenyegetett a veszély. Ez a magyarázata annak, hogy a nándorfehérvári ostrom után példás gyorsasággal szétküldték a győzelmi beszámolót: a kereszties hadjárat hívei (Carvajal, Kapesztránói és Hunyadi) jól tudták, a siker talán összekovácsolhat egy török elleni koalíciót, de ehhez azonnal lépni kell.

Hunyadi sikerét Itáliában őszinte örömmel fogadták, bizonyítékként elég csak azokra az ünnepekre utalni, amiket a győzelem hírére és tiszteletére számos városban tartottak. Az esemény fontosságát az is jelzi, hogy számos korabeli városi krónika is beszámolt az ostromról, pedig ezekben döntően csak a helyi dolgokról szoktak megemlékezni.⁵² (Az 1526. évi mohácsi csatavesztés lesz majd

48 Cronache di Viterbo 248.

49 Ezek megtalálhatók: *Annales Minorum*. XII. (1446–1458). Edidit Lucas Wadding. Quaracchi, 1932. 365–798., valamint: *De debellatione Turci et victoria christianorum cruciatorum et obitu patris* 1456. In: B. Bernardini Aquilani *Chronica fratrorum minorum observantiae*. Ex codice autographo primum edidit fr. Leonardus Lemmens. Romae, 1902. 78–82.

50 *Aeneae Silvii Senensis de Bohemorum origine, ac gestis istoria, variarum rerum narrationem complectens*. Salingia, 1808. 147–149.

51 *Platinae Historici Liber de vita Christi ac omnium Pontificum* (AA. 1–1474). A cura di Giacinto Gaida. Città di Castello, 1913. (*Rerum Italicarum Scriptorum* III/1.) 342. – Amint már említettem, ezek eltűntek, vö. *L. Gomez Canedo*: i. m. 173.

52 A 16. századi krónikákban is megemlítik a nándorfehérvári ostromot, ld. pl. *Sigismondo Tizio: Historiae Senense*. Vol. III. Tom. IV. A cura di Petra Pertici. Roma, 1998. (Fonti per la storia dell'Italia moderna e contemporanea) 434–435. – Nincs ez másképpen később sem: Odorico Raynaldi is foglalkozik a csatával, ld. *Odoricus Raynaldus: Annales ecclesiastici*. XVIII. Roma, 1659. 1456/24. és 1456/25.

a következő esemény, amely kapcsán Itáliában ennyit foglalkoznak Magyarországgal.) A nándorfehérvári győzelem Itáliának nem a keresztes hadjárat folytatását, hanem a megkönnyebbülést jelentette, hiszen ekkor még elképzelhetőnek tűnt, hogy a törökök lerohanhatják Európát. Utólag tudjuk, hogy erre soha nem volt reális esély, de Bizánc elvesztése, II. Mehmed egyre aktívabb európai politikája, az ismeretlen ellenségtől való félelem, alaposan felnagyította az Oszmán Birodalom erejét. A nándorfehérvári győzelmet Itáliában akkor úgy értékelték: a török erejét e vár falainál a keresztény seregek megtörték.

PÉTER E. KOVÁCS

THE VICTORY OF NÁNDORFEHÉRVÁR AND ITALY

Generally in Catholic world, thus in Italy as well, the practice of ringing the bells refers to a battle in which the Christian army defeated the Ottoman troops according to Hungarian historical tradition. The contemporaries supposed that three remarkable people gained the victory: Cardinal Carvajal, the Franciscan friar János Kapesztránói from Abruzzo, and János Hunyadi who repelled the attack and who was regarded as the wealthiest Hungarian aristocrat. Italian sources attach great importance to the siege of 1456; therefore this study is intended to reconstruct the route through which the news about the triumph reached the peninsula. The victory of Nándorfehérvár proved a momentous occasion, because Mehmed II, sultan of the Ottoman Empire, made it obvious by occupying Byzantium that Europe had to reckon with an active expansionism. The Christian world could not get over the shock of 1453, and in spite of the several bright plans, the concentration of the Christian rulers' forces turned out to be a forlorn undertaking. Arranging the crusade seemed hopeless, because – apart from Pope Callixtus III – only those were concerned about the crusade who were directly in danger. This explains why the reports on the victory of Nándorfehérvár were sent out so urgently after the siege: the supporters of the crusade (i.e. Carvajal, Kapesztránó and Hunyadi) knew that the success would make the forces into a whole against the Ottoman Empire, but the necessary steps should be taken immediately. From the point of view of Italy, the triumph at Nándorfehérvár did not mean the continuation of the crusade but the relief, because at that time it was quite possible the Ottoman army would overrun Europe. Nowadays we know that it was not probable, but the loss of Byzantium, the getting more active expansionism of Mehmed II in Europe and the threat of the unknown enemy exaggerated the power of the Ottoman Empire.